

Opis Železnikov z okolico iz prve polovice 19. stoletja

Dr. Janez Rihtaršič

Namen Prennerjevega dela, kot se sam izrazi v 31. številki Ilirskega lista iz leta 1839 [1], je: "iztrgati iz pozabe, kar zgodovino in topografijo naše dežele dela vredno občudovanja".

Z izdajo prispevka Topografija rudnika Železniki v okraju Loka na Zgornjam Kranjskem [2] je bil Prennerjev cilj v popolnosti dosežen in prispevek je postal nepogrešljiv vir informacij za vse poznejše raziskovalce zgodovine Železnikov ter Selške doline. Čeprav je bilo to pomembno delo za razumevanje nastanka ter življenja Železnikov že mnogokrat citirano, pa še ni dobilo celostnega prevoda v slovenski jezik. S tem prispevkom skušam, če zopet navedem Prennerja, "za prijatelje domovine" to pomanjkljivost odpraviti.

*Karel Jožef Prenner (Škofja Loka, *1780, Stična, †1841) je svoje Topografsko in zgodovinsko opisovanje rudnikov železa daroval deželnemu muzeju leta 1834 [3]. Ta letnica je tudi nave-*

dena ob podpisu spodnjega prispevka, objavljenega v Hohenwartovem¹ zborniku, ki nosi naslov Prispevki k naravoslovju, kmetijstvu in topografiji vojvodine Kranjske, izdanem leta 1838 [2]. Nekoliko preoblikovano besedilo je bilo potem objavljeno še leta 1939 v petih nadaljevanjih Ilirskega lista v številkah od 31 do 35 [1, 4–7]. V Ilirskem listu poda Prenner nekoliko daljši uvod, podrobnejši opis vodotokov in živali ter posamezne zanimivosti, kot sta omemba jamskega škrata Shenzeke ali izgovorjava imena Rakitouz, "kjer v tukajšnjem dialektu k velja za č". Objava iz Hohenwartovega zbornika pa dodatno prinaša seznam in poimenovanje žebeljev v strokovnem ter kranjskem jeziku, besedilo darilne listine škofa Ernsta ter deleže v obeh fužinah. Zaradi teh dodatnih informacij, ki so v časopisni izdaji izpuščeni, je v nadaljevanju podan prevod prvotnega besedila, objavljenega leta 1838.

Karl Prenner

Topografija rudnika Železniki v okraju Loka na Zgornjem Kranjskem

Topographie des Bergwerks Eisnern im Bezirke Laß in Oberfrain.

Naslov prispevka, objavljenega leta 1838 [2].

Zgodovina. Železniki, v pogovornem jeziku dežele Shelesenke, pripadajo kraljestvu Ilirij v vojvodini Kranjske, Ljubljanskemu okrožju (Zgornja Kranjska) in ležijo ob vznožju Julijskih Alp, v okraju c.-kr. loškega gospostva. Od okrajnega sedeža Loke so oddaljeni tri ure, sedem ur od glavnega mesta province Ljubljane in deset ur od Tolmina. Tod se nahaja najstarejša talilnica in fužina na Kranjskem. V srednjem veku je Železnike ustanovil freisinški škof Albrecht iz izdanim privilegijem na prvi ponedeljek po koncu binkoštnega tedna leta 1354 (priloga I), in tako štejejo polnih 478² let.

Prve družine, ki so se naselile v tej prvotno neprijazni, z divjimi živalmi poseljeni okolici župnije Selca, so prišle iz sosednje Furlanije. Ta domneva je bila z ravno omenjenim privilegijem dokazana kot zgodovinsko dejstvo, ker so v njem zabeleženi železarski mojstri s furlanskimi priimki, kot so Zhehas, Maron in Monsiodin. Naš klasični domovinski zgodovinopisec baron Valvazor dodaja k ustanoviteljem Železnikov tudi Plautze, iz katerih družine sta pred kratkim izšla spoštovanja zaslužna moža, nadsodnik ter direktor fužine Johann Peter Plautz in železnikarski župnik Dominik Plautz.

Stara, še vedno ohranjena pripovedka na začetku ne omenja obeh železnikarskih fužin, kjer se nahajata v sedanjosti, temveč sta nastali deloma naprej navzgor in deloma nižje, kot najdemo obe talilni peči v Zgornjih in Spodnjih Železnikih danes.

Tako naj bi visoka peč in veliko kladivo iz Zgornjih

Železnikov stala višje ob potoku Farji potok (Farjon-Potok) in tista iz Spodnjih Železnikov na področju Dašnice (Dashenz), nedaleč od vasi Česnjica (Zheshenza), pri vasi Rudno (Erzdorf). Kot dokaz tega služi še vedno najdena žlindra v okolici Štalce (na Stalz), pri potoku Dašnica v soseski Sv. Križ (St. Crucis), katere avtor te izpovedi sam poseduje nekaj kosov. Tudi zgoraj omenjeni privilegij škofa Filipa iz Freisinga iz leta 1354, ki Zhehasovi in Maronovi fužini izposodi zemljo v Dašnjici za kovače, to zgodbo potrjuje.

Zgornji Železniki so splošno poznani kot 'ta zgornji konec' (ta sgorn konz), Spodnji Železniki pa kot Racovnik (Razonk). Po ljudski pripovedi je vzrok slednjemu, da so tam divja perjad in race imele svoje igrišče, ker sta bila verjetno prej tam močvirnata zemlja in ločje.

Nadalje privilegij (Priloga I.) škofa Albrehta iz Freisinga iz leta 1358 imenuje pet kovačev, ki lahko pridobivajo železo, in določa letno zemljiško dajatev po četrtnah, od poldruga marke oglejskih pfeningov in deset pfeningov (verjetno takrat veljavnih kovancev močnih patriarhov iz Ogleja, v katerih škofijo so Železniki spadali*) in da naj Železnikarji priznavajo za sodno oblast samo škofijskega pisarja iz spodnjega gradu v Loki (tako je verjetno na sredi gradu še stal gotski stolp kot takrat edini stalni bivanjski del), ki je do leta 1810 predstavljala krajevno sodišče nad gospostvom in mestom Loka, od reorganizacije dežele 1814 pa jo je izvajalo okrajno sodišče v Loki.

* Kot dokaz, da so Železniki spadali v Oglejsko škofijo, govori dejstvo: Železniki so bili takrat sprejeti v selško župnijo, šele pozneje, v letu 1622, so si izborili lastno župnijo. Patriarhi iz Ogleja (Aquileja) so zapovedovali v vseh deželnih župnijah, ki so ob ustanovitvi pod cesarjem Jožefom II. sestavljale Ljubljansko nadškofijo. Te so pred tem pripadale nadškofiji Gorica, pravzaprav Gradiška, kamor je bila vključena tudi župnija Selca in z njo tudi Železniki.

Za posredovanje v fužinarskih zadevah so imeli Železniki lastnega sodnika, čigar pristojnost je pri nadaljnih postopkih prešla na višji rudniški urad in rudarsko sodišče v Ljubljani.

Danes imata obe fužini v Zgornjih in Spodnjih Železnikih, ki vsaka šteje po več deležnikov, poleg glavnih lastnikov še lastno moralno telo, poimenovano dominij, brez katerega ni noben stanovski ali deželno-stanovski ceh. Pravica tega dominija se nanaša neposredno zgolj na vodenje zemljiških knjig za hiše, zemljišča, vigenjce ali ješe in za cajnarice na območju rudnika.

Tem zemljiškim knjigam in dominiju načeluje zaprisežen posameznik, ki so ga izvolili obe fužini in skupnost v kraju. Vsaka fužina ima zase po en glas, skupnost pa za izvolitev prispeva štiri glasove od preostalih lastnikov hiš, izvoljenih štirih odposlancev. Ta izbor vselej vodi en delegat s strani okrožnih uradov.

Leg – **Klima**. Železniki ležijo med visokim sredogorjem Julijskih Alp in med potokom Sora, ki s pomočjo več kanalov poganja vodna kolesa. Fizična lega oblikuje Železnike v ozko krivo linijo vzdolž doline, ki so jo oblikovali strmi hribi. V dolžini pol ure so glede na lego in razporeditev naselij razdeljeni v tri dele, namreč v Zgornje Železnike (sgorni konz), Srednje Železnike ali na Trnju (na Tern), kjer sta župnijska cerkev in župnišče, in potem Spodnji Železniki (Razonk). Od tod proti Sorici in v sosednji Tolmin vodi okrajna cesta, ki Selško dolino preseka in ki predstavlja povezavo z mestom Loka, z glavnim mestom province, ter s preostalo provinco. Po njej vozijo svoje proizvode tudi v sosednjo Hrvaško in v Italijo.

Klima je za zdravje ugodna, čeprav kot domala v vseh pogorjih ostra. Neurja po pravilu niso zelo pogosta, pač pa siloviti vetrovi, izmed njih severni veter prevladuje pozimi, zlasti pa pomladi. Med boleznimi so tukaj, še posebno pomladi, pogoste nalezljive vrste. Sneg zapade tukaj običajno v mesecu novembru, stopi pa se v mesecih februar in marec. Na splošno zgodnji zimi sledi pomladi odjuga, ker v tukajšnjem primeru zima gre v korak z nižjimi področji.

Pogorje, ravnice, gozdovi, vode. Glavni pogorji v okolici Železnikov sta Ratitovec (Raititouz ali Rakitouz) med Železniki in Zalim Logom (Salilog) in potem Jelovica (Jellouza) (Julijske Alpe). Na Ratitovcu se nahaja donosen Železnikom pripadajoč železov rudnik, ki daje zelo bogato rudo. Ta ruda je vendarle zaradi svoje poroznosti krhka in je ni mogoče same obdelovati.

Na Jelovici so številni rudniki železa, ki pripadajo prebivalcem obeh naselij, ležečih na tem pogorju, poimenovanih Dražgoše (Drashgoshe) pri cerkvi (pod Zirkujo) in Dražgoše naprej od cerkve na Pečeh (na Pezheh, auf den Felsen).

Nedaleč od tega zadnjega naselja poteka pot iz Selške doline skozi naselje Lajše (Laishe) in Jamnik (Jamnig) proti rudniku Kropa (Kropp). Prebivalci obeh naselij Dražgoš so skoraj vsi rudarji in obnem kmetje. V naselju Dražgoše pri cerkvi se nahaja kuracij, ki zajema obe vasi s populacijo 90 družin in 446 duš.

Gozdovi, ki zaslužijo omembo, so v pogorju Jelovice. Največji gozd z enakim imenom oglarji pogosto uporabljajo za kopišča, del pa tudi za pašnike, gozdarjenje in številne služnosti. Deloma je poraščen z iglavci, vendar je večji del poraščen z listnatim drevjem. V njem se nahaja velika divjad in divja perjad, najdemo pa lahko tudi bele zajce.

Med Železniki in vasjo Češnjica (Zheshenza) leži tako imenovano Češnjiško polje (Kerschdorferfeld), od Železnikov navzgor proti vasi Zali Log (Salilog) pa več fužinam pripadajočih njiv na Jesenovcu (Jesenouz). Na teh ravninah pridelujejo vse v deželi po-

znane vrste žit, kot so: pšenica, letna in zimska koruza, ječmen, oves, ajda, koruza, krompir in stročnice. Na mnogih vrtovih in zaplatah v Železnikih ter okoli so največkrat nasajeni zelje in stročnice. Prirast žit v okolici Jesenovca je 3–5-kratnik setve, medtem ko daje Češnjiško polje boljši izkupiček.

Od voda se v okolici Železnikov nahaja tako imenovani Farji potok (Farjou potok), ki izvira v hribovju Martinj Vrha (Martinverh) in se na poti iz Železnikov proti Sorici izliva v Soro. Potok Smoleva, ki izvira v okolici Smoleve, v soseski sv. Miklavža, se v kraju Železniki pri tako imenovani Volčji vasi (Vouzha vass) prav tako izliva v Soro. Potoka Češnjica (Zheshenza) in Dašnica (Dashenza), od katerih prvi izvira v Jelovici, slednji pa v okolici Podlonka (Padlonk), v sosesčini sv. Križa (St. Crucis), se oba izlivata v Soro, in sicer potok Češnjica, potem ko preseka vas z istim imenom, slednji pa nad to vasjo.

Potok, praviloma reka, Sora izvira v visokih golih Alpah med Kranjsko in goriško grofijo na meji okraja Loka. Deloma priteče iz različnih izvirov znotraj zadnjih meja okraja pri Zgornji in Spodnji Sorici, ki se združijo pod različnimi imeni nad vasjo Zali Log (Salilog). Potem teče proti mestu Loka in spotoma vanjo priteka več stranskih potokov. V Loki se združi s tako imenovano Poljansko Soro (Pöllander Zeyer) in se v sotočju na Celovski cesti (Klagenfurter Strasse) izliva v tok reke Save.

Postrvi reke Sore so še posebno okusne, dobijo pa se samo od Železnikov navzgor.

Rударство. Rudarstvo, ki je glavna panoga kraja in okolice, tukaj ni vodeno po tehnično-ekonomskih osnovah kot v sosednji Koroški ali Štajerski.

Tukaj le redke fužine vodijo svoje lastne rudnike in rudo znatno pridobivajo samo kmetje, ki tako zaposlujejo sebe in moške družinske člane. Tako si lahko predstavljamo, da obdelava železovih rudnikov poteka tako naravno in preprosto, kot je le mogoče, medtem ko vsaki novosti zelo zavzeto nasprotujejo. Kmetje vedno raje, četudi v lastno škodo, neučinkovito sledijo svojim prednikom. Pridobljeno rudo kmetje običajno v zimskem času iz pogorja na majhnih sanelah pripeljejo navzdol k fužinam in potem v visokih pečeh pretalijo v železo in predelajo v žblje.

Železovo rudo v okolici Železnikov kopljejo na sledečih krajih: v 1 ½ ure od Železnikov oddaljeni okolici Smoleve. Tako je poznana kot smolevska ruda in jo najdemo v velikih količinah. Sama ne daje več kot 6 % in jo uporabljajo kot dodatek drugim rudam.

Večina železovih rudnikov, od katerih jih je nekaj po tradiciji že več stoletij na Coku (Zokula), se nahaja eno dobro uro iz Železnikov, severozahodno v predgorju Julijskih Alp, v tako imenovani Jelovici. Po vsej verjetnosti so bili Železniki ustanovljeni zaradi teh rudnikov in zaradi tradicije. Nahajajo se v pogorju pri Dražgošah, o katerih sem že zgoraj pripovedoval. Dobro očiščena ruda, ki jo tukaj drobijo, daje v povprečju 40 %. Ti rudniki železa ležijo na vzhodnem po-

Zob jamskega medveda iz neznane jame na Jelovici [8]. Hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. Foto: Miha Jeršek

bočju pogorja. Tukaj je pogosto najti tudi bobovec, ki pa daje samo 23 % in od katerega sva s spoštovanim dražgoškim kuratom gospodom Josephom Hafnerjem v deželni muzej poslala več vzorcev. Tu pa tam so v precejšnjih rudniških globinah našli tudi fosilne kosti živali, od katerih sva več primerkov prav tako poslala v deželni muzej.³ Bobovec se pri taljenju največkrat uporablja samo za mešanico. Običajno ga najdemo v nižinah in na gorskih pobočjih.

V vrhu severnozahodno od Železnikov ležečega pogorja Ratitovca kopljejo železovo rudo. Ta je bogata, daje do 80 % in je prekrhka, da bi jo samo predelovali. Vsaka od obeh visokih ali talilnih peči pride letno na vrsto na 10 ali 12 tednov.⁴ Teden ali strokovno imenovan vrstni teden označuje časovno obdobje, ko pride na vrsto za taljenje v tistem tednu aktualni fužinar, da pridobi surovo železo. Potem iz njega na talilnem ognjišču (varilna peč ali presnovka) pridobivajo železne drogove in te porabijo v cajnicah za pridobivanje paličnega železa. Ta red taljenja je tu priložen kot priloga II. Iz obeh fužin v Zgornjih in Spodnjih Železnikih na treh ognjiščih proizvajajo

4.300 centov kovnega železa, ki ga potegnejo v drogove. Takšna proizvodnja kovnega železa vendarle ne pokrije potrebe obeh fužin, temveč letno pripeljejo še določeno količino surovega železa v tako imenovanih ploščah iz Ruardovih rudnikov in fužin iz Pašieka s Spodnje Kranjske in 1.800 centov kovnega železa od koroških družb, medtem ko je proizvodnja oglja zadovoljiva in pokrije potrebe taljenja.

Na vsak prebran cent rude porabimo v povprečju štiri mernike oglja, tako lahko z gotovostjo izračunamo, da je v 24 urah s 360 do 400 mernikov porabljenega oglja pretaljeno 90 do 100 centov rude. Poraba oglja znaša letno 129.826 mernikov, od katerih fužine v svojih gozdovih pridobijo polovico, drugo polovico pa dobavijo kmetje.

Največ prodajo v Trst, Reko in Karlovec, deloma v Ljubljano in Idrijo. Po kakovosti in lepoti imajo žebli iz Železnikov prednost pred tistimi iz Kroke in Kamne Gorice.

Proizvodnja žbljev zaposluje poleg dveh visokih peči še v Zgornjih Železnikih dve talilni ognjišči,** obe opremljeni z lesenim mehom

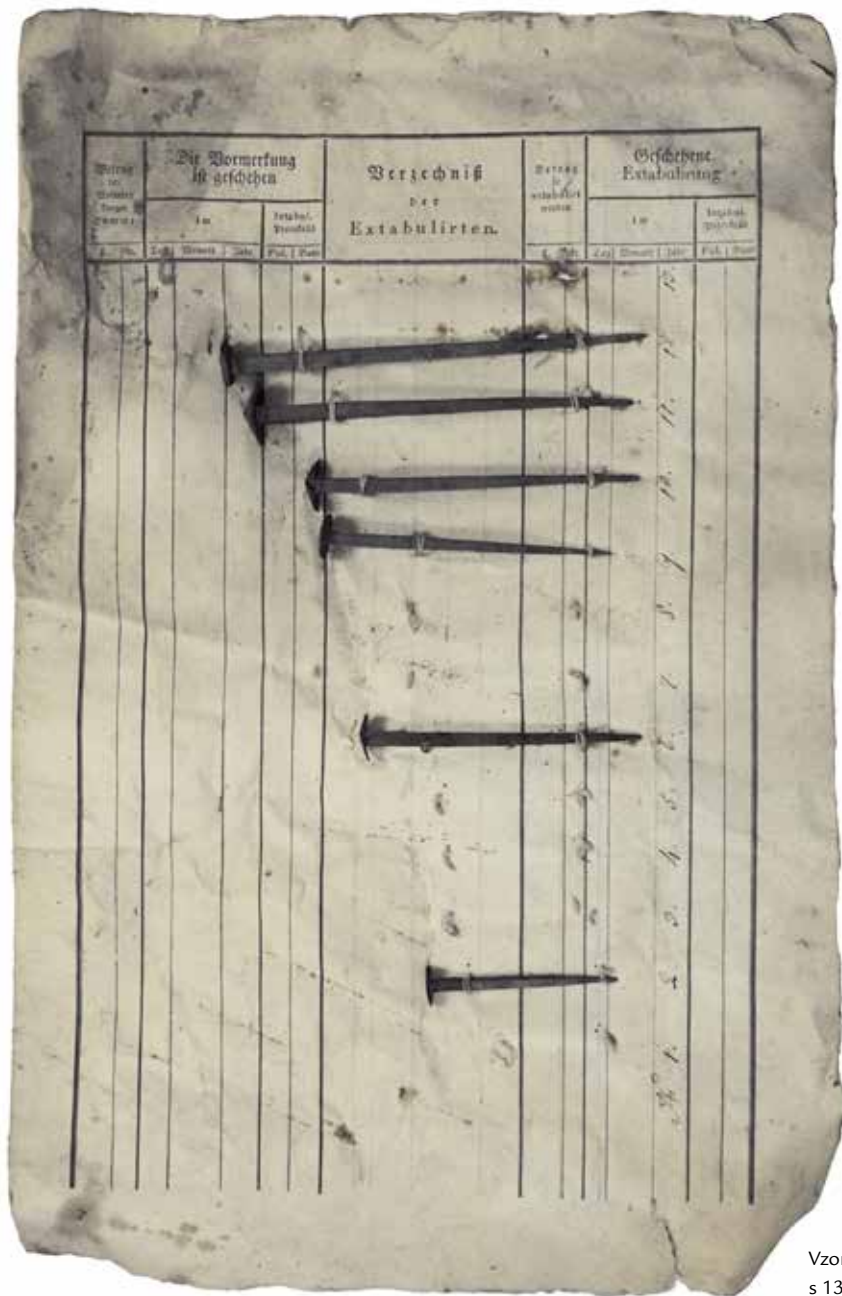
Iz pridelanega paličnega železa se izdelujejo naslednje vrste žbljev:

Iz tabele z vzorci v muzeju št.	Poimenovanje vrste žbljev		Zloženi v običajen sodček			
	V strokovnem jeziku	Kranjsko	1.000 kos	Skupna teža Tara funtov	Franco Ljubljana	
1	kratki Terni, Trati	po Podrouiz	12	135	16	30
2	Canali	Bantnoll ali Schintlarii	18	130, 140	19	-
3	Quaterni	Dresset	9	140	16	30
4	Terni, Trati z okroglo glavo	te okrogle Popodruiz	12	140	17	30
5	Terni, Trati	po Popodruiz	12	140	17	30
6	Ceseni, žebli za pod	Zischen	9	140	17	-
7	okrogli Ceseni	te okrogle Zischen	9	140	17	-
8	Mantuani	Matuan	4 ½	140	15	-
9	Da Bezzo z okroglo glavo	Latouz	6	143	16	-
10	enako	enako	6	143	16	-
11	Da Soldo	po sedem	3	144	15	-
12	enako z okroglo glavo	enako	3	144	15	-
13	Doppi Soldo	Doplin	1 ½	145	15	-

(tehniku to zadostuje, laiku pa boljše razlage ne morem podati, niti narisati skice, ker nisem risar, ampak trenutni predstavnik obrata ter dominija gospod Jakob Globočnik mi je obljubil, da bo poslal en model za deželni muzej). V Spodnjih Železnikih pa delo daje eno talilno ognjišče. Potem dve

skupni in tri privatne cajnarice ter 162 žebljarskih ognjišč.

** Velika ognjišča, kjer surovo železo iz plavža ali talilnih peči ponovno talijo in pod več centov težkim kladivom preoblikujejo v železne drogove.

Vzorčna tabela žebļjev s 13 vzorci [10].⁵

Fužine v Zgornjih in Spodnjih Železnikih, pri čemer v Zgornjih Železnikih štejejo 48 deležev in v Spodnjih Železnikih ravno toliko, obratujejo v vrstnem redu, opisanem v prilogi II. Od teh fužinskih deležev so manjši, deloma zunanjim posameznikom pripadajoči deleži dani v zakup domačim premožnejšim fužinarjem.

Ogljarstvo in proizvodnja železa zaposluje v kraju Železniki in v okolici čez 500 družin ter prinaša v deželo ob letnem zaključku od 4.060 podolgovatih ovalnih sodčkov⁶ žeblicev preko 80.000 fl. in prehranjuje samo v Železnikih populacijo z več kot 1.627 dušami.

Cerkev in šolstvo. Župnijo Železniki, za katero skrbita dva duhovnika, en župnik in en pomočnik, župnija Selca (Selzah) tako obkroža, da spadajo v selško župnijo celo hiše, ki stojijo nad župniščem in poleg njega, imenovane Škovine (Shkovine).

Župnijska cerkev je bila pred tem podružnica župnije Selca. Domnevno je bila povzdignjena, zgrajena in posvečena sv. Antonu Puščavniku v času, ko je bila visoka peč ob potoku Dašnjica prestavljena v Železnike, med trnje in bodičevje, po katerih se imenujejo današnji Srednji Železniki, navadno na Tern, po urbariju pa Trnje (Dornach).

To podružnico je cesar Ferdinand II. povzdignil v župnijo leta 1622.

Pred požarom je imela župnijska cerkev pet oltarjev; od takrat pa so postavili samo štiri oltarje. V svoji sedanji velikosti je za rastoče prebivalstvo toliko manj ustrezna, ker jo na nedelje in dela proste dneve pogosto obiščejo prebivalci sosednjih župnij Selca, Zali Log in Dražgoše.

Druga cerkev ali podružnica je posvečena sv. Frančišku Ksaverju (Franz Xaver). Stoji na otoku, ki ga tvorita kanal in struga Sore. Tam se nahaja tudi javno pokopališče.

V tej župniji se nahaja tudi uspešna trivialka, ki jo je kot tudi Železnike v njeno veliko zadovoljstvo s svojo navzočnostjo osrečil naš obče častiti gospod, deželni glavar, ekselenca Joseph Camillo baron Schmidburg pri svojem potovanju v letu 1823. Pripadla ji je velik čast, da jo je povzignil v vzorno šolo, učitelja pa počastil z nazivom vzorni učitelj.

Ustanovitev te šole, ki pri svojih predstojnikih z razlogom dovoljuje upanje na dobre sadove, dolguje svoj obstoj g. Mihaelu Grošlu, ki je kupil kmečko hubo in kot župnik tukaj umrl. Ko je bila ustanovljena, jo je namenu samemu v letu 1815 izročil takratni gosposki upravitelj in okrajni komisar za Loko, sedanjemu cesarski svetnik in župan gospod Johann Nepomuk Hradezky, ki je prizadevno podpiral vsako dobrodelno ustanovo.

Topografija. Železniki štejejo 137 stanovanjskih zgradb, 331 stanovanjskih najemnikov, 2 cerkvi, 11 odličnih fužin, 695 ženskih in 932 moških, skupaj 1.627 duš. Pri živalih: 1 osel, 1 žrebec, 3 kobile, 22 kastriranih konj, 64 krav in 18 ovac. Nadalje so tu

Nagrobna plošča, vzdana v župnijsko cerkev sv. Antona Puščavnika v Železnikih: Michael Groshel, faimaster, ozha teh bogeh, ustvarnik te sholle MDCCCXVI.

poleg omenjenih fužin, cajnaric in vigenjcev, kot že omenjeno, 2 cerkvi, nadalje 4 mlini in 2 vodni žagi. Imeli so ranocelika in več obrtnikov, kot so usnjar, strojar, krznar, mizar, barvar, steklar, mesar, tobačna podružnica. Kot že rečeno, so zaradi svoje lege razdeljeni na dve polovici, kot jih preseka tok reke Sore.

Stanovanjske hiše so povsem zgrajene iz kamna in večina v letu 1822 pogorelega dela je tudi glede požarne varnosti solidno zgrajena. Vigenjci so, kolikor le omogoča zelo omejena lokacija, od stanovanjskih zgradb bolj oddaljeni, v Spodnjih Železnikih so bile na njihovih nekdanjih mestih ponovno zgrajene le pogorele talilne peči, ker njihove preselitve zaradi pomanjkanja denarnih sredstev, pa tudi zaradi velikih neudobnosti, ki bi nastale zaradi večje oddaljenosti od kraja, ni bilo tako lahko izpeljati.

Vendarle je v Spodnjih Železnikih požarna nevarnost mnogo manjša kot tista, ki so ji izpostavljeni Zgornji Železniki. V Zgornjih Železnikih so tesne, ozke ulice, ki so v primeru požarne pomoči komaj dostopne, v Spodnjih Železnikih pa so zgradbe v vrsti zgrajene z več prostora med njimi. Hiše same imajo solidno, vsečno zunanost.

Železniki so tudi rojstni kraj zelo zaslužnega, sedaj že umrlega gospoda cesarsko-kraljevega državnega in konferenčnega svetnika viteza Werthenaua⁷ in drugih mož, ki so profesuro, kot tudi različne državniške položaje opravljali s častjo in koristnim služenjem.

Zaželena bi bila celovita, času bolj primerna ureitev fužin, sprememba v vrsti izdelanih žebeljev ter bolj ekonomična izraba lesa in oglja. Dokler pa imajo v fužinah pravico tako mnogi, od časa do časa površnosti sledljivi lastniki, ki pri zelo omejenem znanju ugovarjajo in se zoperstavijo vsaki koristni novosti, in dokler nepremičnine fužine ne pridejo iz rok posameznih špekulativnih lastnikov, bo vse, kar izvira iz realnih izboljšav, ostajala samo pobožna želja.

Zapisano v Loki, v mesecu septembru 1834.

Carl Prenner, l.r.
sodni pisar

Priloga I.

Priloga se nanaša na potrditev privilegijev in svoboščin škofa Ernsta iz leta 1568. Škof Ernst se v pismu sklicuje na pisma škofa Filipa, Leopolda ter Albrehta in jih od besede do besede priznava ter potrjuje. Prevod omenjenih privilegijev in svoboščin se z izjemo uvodnega potrditvenega pisma škofa Ernsta nahaja tudi v Globočnikovi Kroniki, ki jo je leta 1999 prevedel Jože Dolenc [11]. Izpust potrditvenega pisma škofa Ernsta in posamezne razlike med navedbami istih dokumentov dajejo slutiti, da sta Prenner in Globočnik za vir uporabila različni listini. Vzroki posameznih razlik in njihova pravilnost ostajajo še nepojasneni in bodo predmet nadaljnjih raziskav. Na tem mestu je prevod listine škofa Ernsta zaradi obsega izpuščen in podan je zgolj izveček.

Potrditevena listina privilegijev in svoboščin škofu Ernsta je nastala na novega leta dan 1568. V njej je zajeta vsebina privilegija škofa Filipa iz leta 1521, ki podložnikom iz Železnikov tega leta ponovno podeljuje tiste privilegije in svoboščine, ki jim jih je leta 1516 zaradi nezvestega ravnanja in sodelovanja v kmečkem uporuh odvzel. Pismo škofa Filipa se nadalje nanaša na privilegij škofa Leopolda iz leta 1379, ta pa se nadalje v svojem konfirmacijskem pismu sklicuje na privilegije škofa Albrehta iz let 1358 in 1354 ter ga dopolni z obveznostjo vojaške službe v primeru napada na loško gospostvo. Škof Albrecht v pismu iz leta 1354 podeljuje kovačem iz Železnikov pravico pridobivanja železa, hkrati pa določi višino nadomestila in loškega pisarja za pristojnega sodnika. V privilegiju iz leta 1358 pa častivrednim ljudem, ki si pravijo Železnikarji, določi zemljo in prost prehod po obstoječi cesti ter jim daje na razpolago toliko lesa, kolikor ga potrebujejo.

Priloga II.**Vrstni red v fužini v Spodnjih Železnikih**

Vrstni teden	Ponedeljek	Torek	Sreda	Četrtek	Petek	Sobota
1	Magdalene Jeralla	Gregor Lewitschnik	Johann Warll	Joseph Semen	Joseph Gasperin	Michael Grocher
2	Jos. Urbantschitz Erb.	Joseph Martinschitz	Jos. Urbantschitz Erb.	Joseph Globotschnig	Joseph Globotschnig	Martin Jeralla
3	Gregor Lewitschnik	Joseph Martinschitz	Franz Kobler	Jakob Kobler	Martin Kloptschitz	Jakob Globotschnig
4	Joseph Semen	Jakob Globotschnig	Jakob Globotschnig	Martin Jeralla	Joseph Martinschitz	Jos. Urbantschitz Erb.
5	Jakob Globotschnig	Joseph Globotschnig	Joseph Globotschnig	Joseph Globotschnig	Jos. Urbantschitz Erb.	Lukas Maronk
6	Joseph Wogathej	Joseph Globotschnig	Jakob Globotschnig	Franz Kobler	Jos. Urbantschitz Erb.	Jos. Urbantschitz Erb.
7	Jos. Urbantschitz Erb.	Jakob Globotschnig	Jos. Urbantschitz Erb.	Jos. u. Mart. Jeralla	Jakob Globotschnig	Jos. Urbantschitz Erb.
8	Barthelind Kobler	Jos. Urbantschitz	Jakob Demscher	Johann Fabian	Lukas Lewitschnik	Joseph Globotschnig

Vrstni red v fužini v Zgornjih Železnikih

Vrstni teden	Ponedeljek	Torek	Sreda	Četrtek	Petek	Sobota
1	Barthelmä Scholler	Johann Plautz	Johann Plautz	Lorenz Wonzel	Joseph Gasperin	Franz Homann
2	Joseph Globotschnig	Gregor Lewitschnik	Franz Homann	Ant. Globotschnig	Franz Homann	Franz Homann
3	Joseph Trojer	Andreas Warl	Mathias Gasperin	Leopold Frörenteich	Lorenz Wonzel	Andreas Warl
4	Franz Homann	Joseph Martinschitz	Jakob Globotschnig	Lorenz Wonzel	Joseph Globotschnig	Joseph Trojer
5	Jakob Globotschnig	Andreas Wenedig	Johann Plautz	Franz Lussner	Andreas Warl	Anton Globotschnig
6	Franz Homann	Jakob Presel	Andreas Warl	Joseph Trojer	Johann Plautz	Johann Plautz
7	Johann Plautz	Mathias Tuschek	Johann Kobler	Johann Plautz	Jakob Globotschnig	Franz Homann
8	Johann Kobler	Ant. Globotschnig	Joseph Globotschnig	Jakob Globotschnig	Franz Homann	Franz Homann

Opombe:

¹ Franc Jožef Hanibal Hochenwart, Ljubljana *1771, Ljubljana †1844.

² Ob podpisu avtor navaja letnico 1834, kar zneso okroglih 480 let.

³ Carl Prenner je v Kranjski deželni muzej v Ljubljano poslal številne muzealije in med drugim tudi [3]:

(kot navaja **Illyrisches Blatt, Laibach 1834, št. 2**):

- fosil hrbtenične kosti,
- kost čeljustnice, v kateri sta dva trdna zoba,
- dva zoba in dva sekalca nekega glodalca,
- tri fragmente kosti (Najdeni so bili v rudniku železa na Jelovici, ki je med Loko in Radovljico. Našel jih je Gaspar Jellenz v globini 15 klafter [1 klafter = 1.89 m] in naj bi bile kosti rudarjev.),

(kot navaja **Illyrisches Blatt, Laibach 1834, št. 375**):

- zrno železove rude in zob neznane živali z odlično ohranjeno posteklino,
- en zob male mesojede živali,

(kot navaja **Illyrisches Blatt, Laibach 1834, št. 472**):

- daruje Topografsko in zgodovinsko opisovanje rudnika železa,

(kot navaja **Illyrisches Blatt, Laibach 1834, št. 546**):

- eno majhno prsno kost [živalsko] in zob preževkovalca (Obe kosti sta iz neke jame, kjer so kopali železovo rudo na Jelovici.),
- zrno železove rude [bobovec ali rjavi železovec].

⁴ Na podlagi besedila lahko sklepamo, da sta obe visoki peči obratovali le 10 do 12 tednov letno, kar zneso ob 6-dnevnem delovnem tednu od 60 do 72 dni [9]. V nadaljevanju je prav tako navedeno, da pridelajo letno okoli 4300 centov (240,8t) kovnega železa, pri čemer za 24-urno taljenje porabijo 90 do 100 centov rude (5 do 5,6 t). Tolikšno količino kovnega železa so v 72 dneh lahko pridelali le ob uporabi rude, ki daje več kakor 30 % železa in z minimalnim odpadkom pri obdelavi surovega železa v kovno železo. Ker je navedeno, da dobro prečiščena ruda iz rudnikov v Dražgošah "daje v povprečju 40 %", je tako kratkotrajno obratovanje visokih peči bilo mogoče.

⁵ Tabela z vzorčnimi žebli se nahaja v depozu Narodnega muzeja Slovenije [10]. Tabela z vzorčnimi žebli je nepopolna, izmed 13 žebeljev jih manjka 7. Oblike žebeljev smo primerjali z drugo podobno tabelo iz muzejskega depozja, kjer so poleg žebeljev tudi zapisana njihova poimenovanja. Med žebli, ki se pojavljajo v obeh tabelah, smo ugotovili podobnosti med obliko, dolžino ter poimenovanjem. Izvora obeh tabel sta neznana, vendar bi na podlagi ujemanj med objavljenim seznamom iz Prennerjevega zapisa in vzorčno tabelo iz Narodnega muzeja lahko sklepali, da gre za isto muzealijo. V obeh primerih gre za 13 žebeljev, ki se poimensko ujemajo, prav tako si pravilno sledijo opisi glavic: žebli št. 9 in št. 12 imata "okroglo" glavico (glavico na štiri udarce), ostali imajo krilate glavice. Podrobnost, ki dopušča dvom, je razlika med žebli št. 9 in št. 10. Žebelj št. 10 naj bi bil po Prennerjevem seznamu enak žebli št. 9, vendar ima le-ta dvokrilno glavico (glavico na dva udarce) namesto okrogle. Prav tako se razlikujejo dolžine steblov med žebli št. 9 ter št. 10 in žebli št. 11 ter št. 12, ki pa so verjetno znotraj toleranc, saj so razlike med posameznimi razredi znašale 15 do 20 mm [13].

⁶ Podolgovat, ovalni sodček, izdelan v okolici Železnikov [7].

⁷ Njegova ekstenca Anton Pfleger vitez Wertenaški, c.-kr. državni konfrenčni svetnik na Dunaju, odvetnik; rojen v Železnikih 24. 3. 1746 (1748) in umrl na Dunaju 27. 5. 1820 [5], [6].

Literatura:

- [1] Prenner, C., *Das Bergwerk Eisnern in Oberkrain*, Illyrisches Blatt, No. 31, 1839.
- [2] Prenner, C., *Topographie des Bergwerks Eisnern in Bezirke Lak in Oberkrain*, v: Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain, Hohenwart, F. (ur), Ljubljana, 1838, str. 17–36.
- [3] Golob, F., *Karl Jožef Prenner – loški muzealec ter njegove zgodovinske, topografske in umetnostnozgodovinske razprave*, Loški razgledi, ur. Podnar, F. (ur.), 50, 2003, str. 59–60.
- [4] Prenner, C., *Das Bergwerk Eisnern in Oberkrain*, Illyrisches Blatt, No. 32, 1839.
- [5] Prenner, C., *Das Bergwerk Eisnern in Oberkrain*, Illyrisches Blatt, No. 33, 1839.
- [6] Prenner, C., *Das Bergwerk Eisnern in Oberkrain*, Illyrisches Blatt, No. 34, 1839.
- [7] Prenner, C., *Das Bergwerk Eisnern in Oberkrain*, Illyrisches Blatt, No. 35, 1839.
- [8] Križnar, M., *Jamski medved z Jelovice*, Loški razgledi, Šega, J. (ur), 57, 2010, str. 127.
- [9] Verbič, M., *Železarstvo in žebjarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja*, Selška dolina, Planina, F. (ur.), str. 103.
- [10] Fotografija vzorčne tabele žebļjev iz Narodnega muzeja Slovenije (Foto: Janez Rihtaršič).
- [11] Globočnik, A., *Železniki*, kronika, (prevod) Jože Dolenc, PAN, Dražgoše, 1999. str. 45–61.
- [12] Slovenski biografski leksikon 1925–1991. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, 2009.
- [13] Florjančič S., *Stavbni žebļji in žebļji za splošno uporabo*, Vigenjc, Štekar-Vidic, V. (ur) 2012, str. 21.

